

Vijf jaar voor kwaliteit

**Een aanzet tot discussie
over een beleid
op middellange termijn**

December 1976

Industriebond NVV, Plein '40-'45, Amsterdam

1977
H
10

Vrijheid is geen vrijblijvendheid

We waarschuwen maar vast: we zijn nog niets veranderd.

Dat is de laatste zin uit "Fijn is anders", het boekje waarin de Industriebond NVV zijn gedachten over de maatschappij van morgen heeft neergelegd. "U HOORT NOG VAN ONS", staat vlak boven die zin. En dat gebeurt nu. Want tezamen betekenen die regels, dat wij niet van plan zijn discussies over fundamentele zaken uit de weg te gaan. Onder wat voor voorwendsel dan ook.

Zo'n fundamentele zaak is de ontwikkeling van onze economie. In het bijzonder onze zieke werkgelegenheid brengt de Industriebond NVV er toe, zijn beleidsvisie op deze problemen in een nota te zetten.

Deze discussienota beschrijft onze uitgangspunten voor het beleid in de komende vijf jaar. Hij vormt ook de basis, waarop de bond zou willen praten over de beleidsnota's van de regering: "Selectieve groei" en "Collectieve voorzieningen en werkgelegenheid" geheten. Die nota's staan ook wel bekend als "Nota-Lubbers" en "Eén-procents-nota".

De vooruitzichten van onze economie zijn somber. En de ondernemers kunnen het niet alleen af. Dat maken ze iedere dag duidelijk. Werkgevers, ondernemingen van klein tot groot, hebben meer en meer steun van buiten nodig. Van de gemeenschap, de overheid. De rol van de overheid daarbij moet worden versterkt. En wij, de vakbeweging, willen steun geven aan een beleid dat gericht is op verbetering van de werkgelegenheid.

Dat houdt in, dat de Industriebond NVV zich, zoals "Fijn is anders" het uitdrukt, in toenemende mate met politiek zal bemoeien. En die steun aan het beleid voor betere werkgelegenheid neemt niet weg, dat komende beslissingen onze weg naar een andere maatschappij niet mogen blokkeren. Ook daar spreekt "Fijn is anders" over.

We zoeken dus overleg, met overheid en ondernemers. Om omvang, verdeling en kwaliteit van de werkgelegenheid te beïnvloeden. En om omvang, inhoud en wijze van betaling van de collectieve voorzieningen mede te bepalen.

Deze gesprekken zullen ook gaan over het investeringsbeleid. We willen meepraten over doel, plaatsing en omvang van de geldsbe-

dragen waarmee nieuwe arbeidsplaatsen worden geschapen. Of waarmee oude worden gehandhaafd en verbeterd.

Dat is een gebied van beslissingen dat de ondernemers tot dusver uitsluitend voor zichzelf hielden. Daarom hoeven wij echt niet onmiddellijk geestdriftige reacties van die kant te verwachten. En misschien dat ook mensen aan "onze kant" de wenkbrauwen zullen fronsen. Want als het door ons gezochte overleg tot resultaat leidt, dan zal de vakbeweging minder dan tot nog toe vrij zijn in het opstellen van eisen voor de arbeid.

Toch zullen wij, wat dat betreft, niet meer in een val lopen als die van vlak na de oorlog. Toen was het: allemaal de schouders eronder om ons land weer op te bouwen. Nu zijn we wat wantrouwiger in de bedoelingen van anderen. Die les hebben we maar al te goed geleerd.

Deze uitgangspunten voor de komende jaren zijn geschreven voor een vrije vakbeweging. Niet met het doel het arbeidsvoorwaardenbeleid aan overheid of anderen over te dragen.

Wat wij willen is vrijheid, geen vrijblijvendheid. Dat is dan ook de reden van ons zoeken naar medeverantwoordelijkheid in het belang van onze leden. Of het ook echt vrijheid zal worden hangt overigens niet alleen van de vakbeweging af. We leven niet op een eiland.

Vijf jaar voor kwaliteit

De Industriebond NVV wil een leefbare samenleving. Maatstaf daarvoor is het welzijn van alle enkelingen, niet dat van een paar. Dat uitgangspunt, in juni 1975 door het congres van de bond vastgesteld, kan je vertalen met: wij streven naar kwaliteit, in plaats van naar zo veel mogelijk.

Dat betekent weer niet: wij willen soberheid. Wel, dat wij af willen van het eenzijdige steeds-maar-meer willen produceren en bezitten. Ons huidige economische stelsel is daarvan volkomen afhankelijk: "We moeten groeien, anders gaat het mis". En dat mis gaan maken we nu mee.

Streven naar kwalitatieve veranderingen kan best in de komende vijf jaar. Dat is een handzame periode, die niet al te ver af staat van de tijd van nu. Minder dan vijf jaar is te kort voor de ontwikkeling en uitvoering van ons beleid.

Vandaar dat deze praktische uitwerking van onze op het congres van 1975 opgestelde uitgangspunten "Vijf jaar voor kwaliteit" heet.

Zo'n richtingwijzer ontbreekt in de nota's van de regering, die ook de tijd rond 1980 op 't oog hebben. Daarin staat eigenlijk: "Als we tot 1980 drastisch de tering naar de nering zetten, dan hebben we in dat jaar ruim 150.000 werklozen. Daarna zal het langzaam slechter worden."

Dat is geen schets van een toekomst die het waard is na te streven. Voor een leefbare toekomst moet je een vooruitgangsideaal hebben. Anders valt de drijfkracht van de economie weg en raakt de samenleving in ontbinding.

Ons lijkt de enig begaanbare weg die, waarlangs wordt voorzien in het gemis aan een toekomstideaal. Dat geeft ons de keuze voor het thema kwaliteit in.

Op de voet volgen

De ondertitel van deze nota zegt het al: hij is niet meer dan een aanzet. Geen eindpunt voor de discussie binnen onze bond.

Want ten eerste worden er natuurlijk niet alle vragen in beantwoord. Ten tweede kunnen er meevallers of tegenvallers komen in de economische ontwikkeling. Meevallers zullen gemakkelijk zijn te verwerken. En vanwege de kans op tegenvallers, zal het beleid eerder voorzichtig zijn dan gegrond op valse hoop.

Maar ook van buiten de economie kunnen belangrijke invloeden optreden. Daarbij kan je denken aan de uitslag van de verkiezingen in mei 1977 en de kleur die de regering daarna zal hebben. Daarin kan een reden liggen om ons beleid opnieuw te bekijken.

Dat alles dwingt ons ertoe de feiten goed te verwerken en de gebeurtenissen op de voet te volgen. Wij zijn bereid het beleid daaraan aan te passen. Evenzeer als we er niet aan zullen ontkomen onze visie bij te stellen, als de garanties ontbreken die nodig zijn om in de praktijk te slagen.

Voor de eerste keer in juni 1977 zullen wij in een vervolg op deze nota bekijken wat onze eerste ervaringen zijn. Maar een aanpassing van onze hoofddoelstelling zit er niet in. Wij zijn en blijven de bond van "Fijn is anders". Op dát punt is de toekomst niet onzeker.

Kiezen en delen

De Industriebond NVV heeft in zijn werkplan vijf hoofddoelstellingen van beleid voor de periode 1976/1977 op een rij gezet. Uit de volgorde blijkt, waar wij het zwaartepunt willen leggen. Het rijtje zegt niets over wat het eerst of het laatst moet worden afgevoerd.

1. Volledige en volwaardige werkgelegenheid.
2. Selectief investeringsbeleid.
3. Verbetering van de collectieve voorzieningen.
4. Rechtvaardiger inkomensverdeling.
5. Inkomensgroei.

Uit deze keuze blijkt, dat wij, bijvoorbeeld kijkend naar de punten 4 en 5, koopkrachtverbetering voor de lage inkomens belangrijker vinden dan loonsverhoging voor allen. Daarmee zeggen we niet dat alle inkomens niet meer mogen groeien. Wel, dat inkomensgroei niet ten koste mag gaan van de andere punten.

Het zou zelfs wel eens zo kunnen zijn, dat om te komen tot volledige en volwaardige werkgelegenheid, verbetering van de koopkracht van alle Nederlanders noodzakelijk is.

Het zwaarst weegt voor ons het streven naar volledige en volwaardige werkgelegenheid. Daarmee doen we een principiële keuze. We willen een grotere plaats inruimen voor de **maatschappelijke** waardering van "arbeid". Dat loopt evenwijdig met de uitgangspunten van ons bondscongres van 1975. Die wijzen af, dat arbeid uitsluitend wordt gewaardeerd op basis van verkoopbaarheid. Die stellen niet de bijdrage aan het nationale inkomen (datgene wat we met z'n allen in totaal aan geld verdienen) voorop, maar het maatschappelijk nut uit arbeid.

Daarom doet deze nota een voorzichtige aanloop naar het middel van arbeidstijdverkorting ter bestrijding van werkloosheid. De positie van het soort arbeid dat "geld oplevert" wordt teruggedrukt ten gunste van arbeid gericht op het welzijn van alle mensen.

Een gevolg van deze opstelling is, dat de economie minder hard zal groeien. Maar dat werd toch al verwacht, zodat we eigenlijk van de nood een deugd maken.

Spreiden van macht

We hebben al gezegd dat we overleg willen, en waarom. Voordat we dieper ingaan op de inhoud van die gesprekken – dus beginnen met het invullen van ons schilderij – willen we eerst weten hoe de lijst (het kader) eruitziet.

De regering heeft in haar structuurnota een keuze gedaan voor een stelsel, waarbij vraag en aanbod op productenmarkt en arbeidsmarkt vrij zijn, waar nodig gestuurd en gericht door de overheid. In de nota heet dat "de gecoördineerde markteconomie".

Er is niets nieuws onder de zon. Want voorstanders van een vrije ondernemingswijze produktie willen best hulp van de overheid. En degenen die de nadruk leggen op overheidsinvloed op de gang van zaken in de economie, zijn meestal ook voorstanders van spreiding van macht. Wat een volledige beslissingsmacht over de economie bij de overheid uitsluit.

De term die de regering gebruikt beslist dus nog niets over de vorm van onze economie. Als we de nota goed begrepen hebben, dan zal het de gemeenschap zijn, die aard, vorm en omvang van overheidsingrijpen bepaalt.

"Georiënteerde markteconomie" betekent volgens ons een situatie waarin de besluiten over handel en wandel van de economie worden genomen door zoveel mogelijk betrokkenen, binnen het kader dat door de overheid is getrokken in overeenstemming met de wensen van de gemeenschap.

Wat de wensen van de gemeenschap zullen zijn, is niet precies te zeggen. Tenzij men, zoals wij, bereid is de opvattingen van het parlement daartoe te aanvaarden.

De opdracht uit de nota valt in twee delen uiteen:

- Spreiding van macht (ook wel decentralisering van de economische besluitvorming geheten).
- Datgene wat men met macht doet toetsen aan de wensen van de gemeenschap (versterking dus van de controle op de doelmatigheid van sociaal-economische beslissingen).

Deze opdracht-in-tweeën biedt nog weinig houvast voor een beleidsperiode van vijf jaar. Daarom vullen wij zelf maar alvast iets in.

Wij denken niet alleen aan verschuiving van beslissingen vanuit de top naar plaatselijk of bedrijfsniveau. In de eerste plaats gaat het ons om versterking van de invloed van de **werknemers** en hun organisaties. Hetzelfde geldt voor **consumenten** en voor groepen die zich inzetten voor bewaking en bescherming van milieu en bodemrijksdommen.

De overheid wil tegelijkertijd stimuleren én macht spreiden (decentraliseren). Dan ligt het voor de hand te eisen, dat diezelfde overheid de grootste steun geeft aan die bedrijven waar de spreiding van de macht het grootst is. Op die manier versterken de ontwikkelingen elkaar.

Onze vrije ondernemingen hebben de sterke neiging samen te gaan, grote eenheden te vormen. Spreiding van macht betekent daarom óók, dat die neiging moet worden onderdrukt. Ook al omdat we immers eer grotere doelmatigheid wensen op sociaal gebied en niet zozeer op het economische.

We vinden daarom dat de overheid de kleintjes als eerste moet voortrekken. De handelwijze van de groten maakt voor hen in de eerste plaats een sterkere controle noodzakelijk.

De arbeidsvoorwaarden.

Al in 1972 heeft onze bond gezegd dat economische groei niet langer meer vanzelf spreekt. Dat bracht mee het maken van keuzes in het arbeidsvoorwaardenbeleid. En dat deze visie moet passen in het totale sociaal-economische beleid voor ons land.

Wij erkennen dus, in overleg met de overheid, grenzen voor de arbeidsvoorwaarden. Om daarmee andere doelen te kunnen verwezenlijken: behoud van werkgelegenheid, sociale zekerheid en het steunen van selectieve groei bijvoorbeeld. De vakbeweging moet het natuurlijk wel eens kunnen zijn met die doelen. En andere groeperingen zullen dezelfde grenzen moeten erkennen, zodat het beleid ook werkelijk kan slagen.

Is dat uitzicht er niet, dan kunnen we alleen maar herhalen wat we al in 1972 stelden: "In dat geval kan er geen sprake zijn van beperkingen".

Ook de regering heeft op haar programma staan volledige werkgelegenheid, bestrijding van de geldontwaarding, behoud van de soci-

ale zekerheid, een gelijkmatiger inkomensverdeling en selectieve groei. Al die zaken zijn in de al eerder genoemde nota's nog lang niet goed uitgewerkt. Het is ook nog de vraag of er wel genoeg geld voor is. Stellen we dus een arbeidsvoorwaardenbeleid op, dan ontkomen we er niet aan, rekening te houden met de betaling van de gemeenschapsvoorzieningen. Waaronder ook de sociale verzekeringen vallen.

Drie redenen dus, waarom ons belang bij de inhoud van het overheidsbeleid wordt vergroot.

Naar de werkgevers toe betekent dit, dat we al wat ruimte hebben "verbruikt", vóór we met hen aan tafel gaan zitten.

Maar we willen niet alleen vastleggen, wat we op dit moment willen met de collectieve sector. Straks werpt het beleid van nu op dat punt zijn vruchten af. En dus nu al moeten we weten hoe die verdeeld gaan worden. Er ontstaat dus een werknemersbelang bij een meerjarenplanning van het arbeidsvoorwaardenbeleid.

Dat heeft als bijkomend voordeel, dat je de kosten voor de collectieve voorzieningen beter kunt voorspellen. Voorschriften van inflatieprofeten kunnen we dan terzijde schuiven: we hebben de zaken dan zelf in de hand.

Zo'n plan voor meer jaren kan uitgaan van een vaste basis. Die basis geeft het model voor de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden bij een bepaalde groei van economie en prijzen. Deze richtingwijzer kan van jaar tot jaar worden vergeleken met de feiten. En als er aanleiding toe is, kan ervan worden afgeweken.

De bondsdemocratie.

Al enige jaren verschuift het overleg over de arbeidsvoorwaarden van onder naar boven — naar het centrale niveau. Ook zonder een akkoord tussen centrale werkgevers- en werknemersorganisaties en de overheid, is de invloed van een van bovenaf bepaalde ruimte merkbaar. Het is haast niet meer mogelijk om per cao zelfstandig een beleid vast te stellen.

Het voordeel van die ontwikkeling is natuurlijk een betere afstemming van de cao's op de toestand van de economie. Maar voor de bond zelf zitten er grote nadelen aan. De afstand tussen beleidsmakers en het individuele vakbondslid wordt groter. Daarom blij-

ven wij zoeken naar meer geschikte wegen voor het overleg binnen de bond.

Nog veel ernstiger en in wezen onaanvaardbaar, is de sterke neiging van de overheid de laatste jaren, om zelf het arbeidsvoorwaardenbeleid op te stellen. Politici die deze weg aanbevelen staan ons, bedoeld of onbedoeld, naar het leven. Zij mogen van ons dan ook een even scherpe reactie verwachten. De invloed van onze leden op hun eigen situatie is ons heilig.

We zullen op nog een andere "interne" moeilijkheid stuiten. Altijd al hebben we sterk gearzeld om medeverantwoordelijkheid te dragen voor de economische ontwikkeling van particuliere bedrijven. Dat geldt nog steeds. Toch willen wij aanvaarden, dat we vuile handen zullen krijgen. Daaraan valt niet te ontkomen, nu behoud en kwaliteit van de werkgelegenheid en van de sociale positie voorop zullen staan in het beleid.

Om enigszins tegenwicht te bieden zullen we daarom het overleg met de leden over het arbeidsvoorwaardenbeleid moeten inpassen in de gesprekken die gaan komen over het structuurbeleid in de bedrijven en bedrijfstakken.

We willen dat in onze economie de beslissingen niet alleen meer door een paar oncontroleerbare mensen of instellingen worden genomen. Die macht moet gespreid. Het overleg in aparte bedrijfstakken past in deze wens om te komen tot decentralisatie.

De vastgelopen motor

De motor van onze economie is vastgelopen. We hebben hem met z'n allen over de kop gejaagd, zijn vergeten hem te koelen en hebben de verkeerde smeerolie gebruikt. Nu weet iedereen dat je dergelijke dingen niet zonder grote schade kan doen met een echte motor. Toch hebben we te laat ingezien dat precies hetzelfde voor de economie geldt.

Vrij algemeen heerst de mening, en vooral werkgevers met de tot hun stand behorende economen hebben dat sterk, dat te hoge kosten de oorzaak zijn van die vastloper. Zij wijzen de arbeidskosten — omhoog gedreven door walgelijk hoge looneisen — als hoofdschuldige aan.

Nonsens natuurlijk. Die hoge kosten zijn juist een rechtstreeks gevolg van eerst het aanlopen en van het vastlopen daarna. Het vermogen om langdurig steeds maar sneller te gaan, is overschat.

Verderop in deze nota zullen we zien, wat de regering voor oplossing heeft: meer smeerolie gebruiken. De werkgevers geloven dat je de cylinders moet uitboren.

Ons idee is, dat je een heel ander soort, langzamer, zuiniger en gelijkmatiger lopende motor moet nemen. En dat je, als je dáármee langs 's-Heren wegen rijdt, veel meer van de mooie omgeving ziet. Zeker als je wat vaker van chauffeur wisselt.....

Maar voordat we daarop dieper ingaan, zullen we eerst bekijken hoe het zo is gekomen.

Terugblik

Na 1945 liep de algemene wil tot wederopbouw samen met het geloof dat economische groei wenselijk en mogelijk was. De rijke, westerse wereld zinderde van de wil tot vooruitgang. Een ideologie die zich vooral uitte in toenemende vraag naar en het aanbod van stoffelijke goederen.

De koude oorlog uitte zich, doordat de communistische en de kapitalistische "blokken" elkaar bombardeerden met groeicijfers. "Wij zijn het beste, jullie zullen niet de kans krijgen ons economisch in te halen." Voor deze economische wedloop en in het krachtige vertrouwen dat groei goed was, waren de regeringen bereid enorme sommen geld ter beschikking te stellen.

En de kosten van verwerving waren nog laag: de toegang tot de

rijkdommen van de derde wereld was vrijwel volkomen vrij. De aardolie vloeide nog voor een schijntje naar het noorden.

Ook de zekerheid die het internationale geldstelsel uitstraalde werkte mee aan verheving van de wereldhandel. Het ontstaan van de Europese Economische Gemeenschap en dat soort verbanden gaf een extra duwtje. Al met al een vruchtbare bodem voor multinationale ondernemingen. Die versnelden de vaart der volkeren nog eens.

Er kwamen wel stemmen op, dat de verdeling van de nationale koek niet rechtvaardig was. Maar daar stond de aantrekkelijkheid van een steeds grotere koek tegenover: straks is er toch genoeg om iederéén welvaart te bieden.

Om diezelfde reden trokken de machthebbers zich niets aan van de voorlopers van de huidige milieubeschermers. Of van de mensen die het hadden over uitbuiting van de derde wereld. Want ook de armen zouden uiteindelijk toch mee profiteren?

Echt verzet tegen de groei bestond niet. Regeringen konden ongestraft wissels trekken op toekomstige groei. En het bleek steeds weer mogelijk om een grote crisis als die van de dertiger jaren in de kiem te smoren. En omdat iedereen erin geloofde, werkte het ook nog.

Tot rond 1970 de grenzen zichtbaar werden. De aarde bleek uitputbaar, velen kregen moeite de snelle, technologische veranderingen bij te houden. Trouwens, de hele mechaniek vertoonde ineens onuitwisbare fouten. En de derde wereld, met de olielanden voorop, werd zich bewust van zijn macht.

De omslag werd versterkt door de oliecrisis en door de erop volgende daling van de conjunctuur.

Groei, met als verdachte symbolen havens, vliegvelden, mammoet-tankers, energiecentrales, chemische industrie, inpolderingen, werd een vies woord. Van het zo soepel lopende internationale geldstelsel is nu nog maar bitter weinig over. Regeringen durfden geen wissels meer op de toekomst te trekken.

En de economen zitten met de handen in het haar. Ze wisten precies hoe je je met de stroom mee kon laten voeren. Maar nu het getij tegen is, ontbreken de riemen....

De oude gedachten over "vooruitgang" zijn vervangen door vraagtekens.

Wij willen in ieder geval niet wachten tot wéér "de anderen" die voor ons hebben ingevuld.

De kosten.

Die anderen immers zeggen de oplossing al te hebben: matig de looneisen, dan gaan de kosten omlaag. Ook de regering doet daaraan mee, zoals we nog zullen zien. Natuurlijk is de opbrengst van onze produktie te klein in verhouding tot de kosten, waaronder de loonkosten. Wij vinden dat je niet deze gevolgen, maar wel de echte oorzaken moet opzoeken en aanpakken.

Wij hebben al eerder gezegd, dat het vastlopen van de economie en de dalende werkgelegenheid te wijten is aan de onbegrensde wildgroei, die uiteindelijk te snel ging om bij te kunnen houden. Matiging van kosten wijzigt niets aan die grondoorzaak.

Een betere eerste stap lijkt ons keuzes te maken. Waar liggen de knelpunten, wat kan zonder schade groeien, wat moeten we stimuleren, wat afremmen. Dat heet selectieve groei.

Door de ontwikkeling van de techniek zijn steeds minder mensen méér gaan maken. Zou dit proces nu werkelijk stoppen als de arbeidskosten iets lager worden? Wij geloven er niets van.

Nieuwe sectoren van werkgelegenheid liggen niet voor het opscheppen. De meeste bestaande markten zitten overvol. En eventuele nieuwe produktiemogelijkheden lopen grote kans af te stuiten op gebrek aan energie of grondstoffen, op ruimtegebrek of wegens niet te aanvaarden milieuschade.

De regering ziet in, dat nieuwe markten niet meer zoals vroeger automatisch aan de einder zullen opdoemen. We zullen zelf moeten zoeken. Gericht op het aanboren van nieuwe produktiemogelijkheden is het "speerpuntenbeleid" van de overheid. Wie zich werpt op het scheppen van geheel nieuwe werkgelegenheid kan subsidie krijgen.

Wij menen, dat deze "speerpunten" gericht op nieuwe markten, nieuwe soorten arbeid nog meer de nadruk moeten krijgen. En als het particuliere bedrijfsleven die laat liggen, moet de overheid zelf als ondernemer optreden.

Natuurlijk kan ook een overheidsbedrijf niet uit de voeten als er geen ontwikkelingsmogelijkheden zijn. Ook vissende ambtenaren

doen de haring niet in de Noordzee terugkeren. En of nou Philips of de PTT zwart-wit televisietoestellen maakt, de markt voor dit produkt wordt er niet groter door.

Ook al daarom is het zinloos om eenvoudigweg alle investeringen te gaan stimuleren. Zoals de VVD bijvoorbeeld wil: door belastingverlaging voor alle bedrijven zou "alles weer reg kom". Gewoon: dom. Dan steun je ook bedrijven die toch al te veel produceren.

Waarvoor ze nog harder in de richting van de klippen zullen lopen. Een andere mogelijkheid biedt de derde wereld. Die is nog vaak van de meeste welvaart verstoken. Maar geld om goederen bij ons te kopen heeft men daar niet. Ons economisch systeem werkt nog steeds als dat van eeuwen geleden: geen geld, geen Zwitsers.

Echte ontwikkelingshulp is anders. Als wij wegen weten te vinden om een zuiniger gebruik te maken van energie en grondstoffen, dan blijft er meer over voor de derde wereld. Ook daarop zou het speerpuntenbeleid moeten worden gericht.

Kwaliteit betekent niet een scheerapparaat met vier in plaats van drie koppen. Het betekent dat je je technische kennis gebruikt om mensen die nog geen electriciteit hebben die te verschaffen.

Inflatie

Enka Glanzstoff wil inkrimpen omdat er geen afzet is. Zouden er meer chemische textielvezels worden verkocht als de loonkosten lager waren? Zou een vrouw twee panty's over elkaar heen gaan dragen als die kousen goedkoper konden worden door lagere arbeidskosten voor dat produkt? En als die vrouw dan door die lage arbeidskosten minder zou verdienen, hoe moet ze die twee panty's dan betalen?

En toch geloven niet de minsten onder ons, dat met lagere arbeidskosten de werkgelegenheid beter zou zijn. Volgens de visie van de regering in de structuurnota en de éénprocentsnota ontstond de werkloosheid vooral door te hoge arbeidskosten. De lonen zijn te sterk gestegen. Verder leggen de sociale premies en de belastingen een zware druk en is de gulden in het buitenland te duur.

Als oorzaak van die kostenstijgingen worden voornamelijk de werknemerseisen aangewezen. De groep loontrekkers zou te veel hebben geëist: aan inkomen en aan sociale voorzieningen.

Het rekenbureau van de regering, het Centraal Plan Bureau (CPB) houdt zich alleen bezig met de gevolgen van de arbeidskostenstijging. Over de echte oorzaken geen woord.

Het zou verder veel eerlijker zijn geweest als de heren van het CPB de term "inflatie" hadden gebruikt. In plaats van "stijging van de arbeidskosten" als bron van alle kwaad.

Want er zijn nogal wat andere oorzaken van het vastlopen, de inflatie. Wij geven er een handvol, die niets met looneisen of met verlangens tot verbetering van de oudedagsvoorziening te maken hebben.

Het vermogen van de ondernemingen om te produceren is te ver uitgelopen op de afzetmogelijkheden. De bedrijven gingen alvast in een groot huis wonen, gaven hopen geld aan de inrichting uit. Maar na verloop van tijd bleek, dat een klein flatje ook voldoende was geweest. Aan die wildgroei in produktievermogen hielpen dan vaak ook nog de technische ontwikkelingen mee. Die verlokten tot wilde sprongen.

De constante uitbreiding van de werkgelegenheid tot ongeveer 1970 was op zichzelf prachtig. Maar rond die tijd bleek, dat men het doel voorbij schoot en niet eens rakelings. Voor sommige soorten arbeid is geen sollicitant te vinden (of alleen op de verkeerde plaats in het land).

Voor de paar wèl beschikbare arbeidsplaatsen bieden zich honderden mensen aan: er zijn er gewoon te veel opgeleid. Dat heeft niets met arbeidskosten te maken.

Verder is te veel de nadruk gelegd op de groei in bepaalde gebieden. Kijk maar naar Rijnmond, dat allerlei activiteiten aantrekt waarmee andere delen van Nederland dolgelukkig zouden zijn.

Is het regelen van de produktie in een bepaalde sector in één land al moeilijk te organiseren, internationaal is beperking van de overproduktie vrijwel onmogelijk. De grote internationale ondernemingen zijn voor nationale regeringen ongrijpbaar. Met als gevolg dat geen enkele regering produktievermogen zal afstoten als niet ook de ánder dat doet.

Verder lijkt de oude wet, dat bij te veel aanbod de prijs van de goederen omlaag gaat, al lang achterhaald. Want in plaats daarvan wordt gewoon de produktie (en het personeelsbestand) ingekrompen — terwijl de prijs gelijk blijft of zelfs omhoog gaat.

Wie deze ontwikkelingen allemaal kan terugvoeren op te hoge looneisen, moet het zeggen.

Maar zelfs als de stijgende kosten voor de sociale voorzieningen er iets mee te maken hebben, dan kan je nog niet de gebruikers ervan als schuldigen aanwijzen. Het laten vollopen van de Wet Arbeids Ongeschiktheidsverzekering (WAO) en het toenemend ziekteverzuim is eerder te wijten aan bedrijfspolitiek dan aan de trekkers van sociale uitkeringen.

Bij Philips werken verhoudingsgewijs nog maar zeer weinig mensen van boven de 60 jaar. Philips zal dat wel rationalisatie noemen. Maar dan wel op kosten van de collectieve voorzieningen, die volgens diezelfde werkgever de pan zijn uitgevlogen....

We laten de gevolgen van verspilling van energie en grondstoffen nog maar terzijde. De schade die daardoor is toegebracht zullen onze kindskinderen pas ervaren. Ons heeft het alleen onnodig grote sommen geld gekost.

Deze soorten groei móesten wel vastlopen. De oorzaken moeten tot in de bijzonderheden worden onderzocht. Dat geldt weer speciaal voor de rol van de investeringen. Die moeten niet alleen theoretisch-wetenschappelijk worden bekeken, de informatie moet juist komen uit de bedrijven: waarom heb je geld in machines gestopt. Waarom heb je toen het goed ging niet wat reserves bewaard voor slechtere tijden. Wat is de reden dat je de grenzen van de markt niet hebt gezien?

Antwoorden op die vragen zijn van enorm belang voor het herstructureringsbeleid dat we moeten gaan voeren.

De grote hoogte van ons kostenpeil ten opzichte van het buitenland ("we kunnen met onze prijzen niet meer concurreren") wordt voor een gedeelte geweten aan onze harde gulden. Onze centen zijn duur voor het buitenland.

Dat komt door onze aardgasvoorraden, die ons bijna de positie geven van een "olieland". Maar met datzelfde aardgas kan de regering binnenslands weer zorgen voor enige ruimte. Daarvoor iemand prijzen of hem iets verwijten hoeft niet: het aardgas was er gewoon.

Zoiets geldt eigenlijk voor álle oorzaken van kostenstijging. Het gaat er niet om een schuldige te vinden. Wel willen we leren welk beleid in de toekomst het betere is.

Het mag duidelijk zijn, dat wij de oorzaken van de werkloosheid niet louter en alleen bij de loonkostenstijging zoeken, zoals het Centraal Plan Bureau dat doet.

Wij vrezen dan ook, dat de verwachting van 150.000 werklozen in 1980 van het CPB op slechte gronden rust. En dat het slechter zal wezen dan 150.000. Maar zo'n cijfer is hoe dan ook voor ons onaanvaardbaar, temeer omdat de verborgen werkloosheid ook dan zijn naam eer aan zal doen.

Maar intussen zitten we nog steeds met die vastloper en de te hoge kosten. Een verdere kostenstijging mag niet. De kans op een herstel van de economische groei slaan we anders niet hoog aan.

De groei die er wél zal blijken te zijn, kan volgens ons het beste worden verdeeld volgens de al eerder aangegeven vijf zwaartepunten van beleid.

Het idee van de regering: Meer smeerolie

Selectieve groei.

Een goede nota over oplossing van problemen bestaat uit twee delen. Eerst een beschrijving van aard en oorzaak van de moeilijkheden. Dan het programma waarin de oplossingen staan. Ook de regering wilde zoiets met haar nota over de structuur van de economie.

Het is er niet van gekomen. De in het analyserende deel van de nota verworpen middelen om werkgelegenheid te scheppen (economische groei zonder meer), worden in het beleidsdeel weer van stal gehaald.

In de blik op het verleden stelt de regering dat de groei te weinig selectief is geweest. We hebben van alles te veel gewild, in plaats van genoeg van het goede.

Aan die redenering wordt een schitterend beeld gekoppeld: onze samenleving is een diamant, die uit verschillende vlakken — facetten — bestaat. En een stel van die facetten is nog niet geslepen.

Genoemd worden de ruimtelijke ordening, het gebruik van ons milieu, van de energie, van de grondstoffen en de verdeling van de welvaart, nationaal en internationaal.

We moeten onze economie inrichten op het polijsten van juist die gebieden, zo gaat de regering verder. We gaan vaststellen wat we precies willen met bijvoorbeeld onze energievoorziening. De maatregelen voor dat doel bestaan uit wetten waarin geboden en verboden staan, het al of niet afgeven van vergunningen, het geven van subsidies aan bepaalde investeringen en het verlenen van steun aan bedrijven die aan ons doel willen meewerken.

Helaas heeft men nagelaten om concreet te zeggen aan welk doel dan (bijvoorbeeld) het gebruik van de grondstoffen moet voldoen. In de nota staat alleen dát, en niet hóe dat facet "grondstoffen" moet worden gepolijst.

De enige methode die wordt aangedragen is: de groei bevorderen. En daartoe moeten dan de maatregelen dienen die alleen een algemene opporrende en lastenverlichtende werking hebben. Van selectiviteit blijft weinig over. Het lijkt toch weer op: groei om de groei.

De werkgelegenheid

Natuurlijk heeft de regering met het opwekken van de economische groei voor, de werkgelegenheid te versterken. Een groot deel van het beleid daartoe steunt op het afdwingen van een daling van de arbeidskosten.

Bestaande arbeidsplaatsen, zo meent de regering, kunnen we behouden door de arbeidskosten te matigen. En door bedrijven met te hoge loonkosten te steunen.

Voor het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen komt er een investeringsfonds. Dat gaat hulp geven aan bedrijven die arbeidsplaatsen willen scheppen. De gelden voor het fonds komen, via via, uit de opbrengst van ons aardgas.

Met de smeerolie van: lagere kosten voor de arbeid, dus meer winst en het aanzwengelen van de investeringen, hoopt de regering de motor weer aan het ronken te krijgen.

Om nu te voorkomen, dat de kosten van de collectieve voorzieningen vrijelijk blijven stijgen, is de "éénprocentnorm" bedacht. Tot nog toe was de groei van de gemeenschapsvoorzieningen (waaronder ook de sociale verzekeringen) niet aan grenzen geboden. Er werden per jaar de noodzakelijke verbeteringen aangebracht, zonder erop te letten hoeveel dat méér zou gaan kosten. De "éénprocentnorm" wil nu, dat de kosten van die jaarlijkse verbeteringen niet méér dan 1 procent stijgen.

De risico's komen nu wel om de hoek kijken. De regering gaat ervan uit dat het lukt met die economische groei. Daarom neemt ze de vrijheid om een fors deel van de overheidsuitgaven niet te dekken uit ons aller huidige inkomen, maar uit een gedeelte van de gewenste toekomstige groei. De regering neemt dus een voorschot op, om de huidige uitgaven te kunnen betalen. Voornamelijk met het doel, de bestaande koopkracht in stand te houden.

Maar als het groeibeleid niet slaagt, dan verdienen we straks niet wat we nu uitgeven. En in dat geval is verhoging van belastingen en sociale premies niet meer te vermijden. Dan hebben matiging van de lonen en bezuinigingen op gemeenschapsuitgaven niets opgeleverd. De kans om uit die moeilijke situatie toch nog genoeg werkgelegenheid te peuren, is uitgesloten.

De arbeidsmarkt

Wij vinden de ideeën van de regering over de arbeidsmarkt te beperkt. In de structuurnota staat dat de mensen het werk meer moeten zoeken. Er moet een grotere arbeidsmobiliteit komen. Dat betekent, in de visie van de regering, niet alleen verhuizen naar de plaats waar werk is, maar ook je laten omscholen. Vrijwel tot in het oneindige.

Het arbeidsmarktbeleid wil gericht zijn op het scheppen van meer kansen voor hen die niet zoveel mogelijkheden hebben om aan werk te komen. Tot deze "kansarmen" behoren ouderen, jongeren, gehuwde vrouwen, mindergeschikten en gehandicapten.

Daar de nadruk op leggen doet sympathiek aan. Maar het wordt minder fijn als je leest, dat het aanbod van arbeid zich nog altijd moet aanpassen aan de vraag van de werkgevers. Dat betekent nu juist, dat alleen zij die dat kunnen "mobiel" zullen zijn. Degene die daar geen kans toe ziet, wordt dan bestempeld als "kansarm". De inrichting van onze maatschappij houdt mobiliteit van werknemers nu juist tegen. Hoeveel keer kan een man zijn gezin vragen mee te verhuizen? Kan een werkende vrouw dat ook vragen? Hoeveel keer kan je van iemand eisen dat hij zich omschoolt en naar welk niveau kan dat? En wie gaat de kosten van al die mobiliteit betalen? Zijn de werkgevers bereid hun personeelsbeleid te richten op het soepel weghalen van werknemers uit alle delen van het land?

Wij vinden het voorgestelde arbeidsmarktbeleid vaag, eenzijdig gericht op het sturen van werknemers in plaats van werkgevers. En in het totaal van het structuurbeleid is het alleen maar een niet-dragende pilaar.

De regering wil voor de kansarmen een nogal passief beleid. Alleen de brokken worden opgeruimd. De nota noemt bestaande maatregelen die scholing en plaatsing bevorderen. Daarnaast maakt de nota melding van "aanpassingsteams". Deze teams zouden moeten proberen om bij de individuele bedrijven gehandicapten en oudere werknemers in dienst te houden of in een passende functie te plaatsen. Dat is een zaak die onze aandacht verdient.

Wij willen hier nog wijzen op een Zweedse praktijk. Daar werkt een Arbeidsmiliefonds, dat ondernemers verplicht een deel van de

overwinst te gebruiken voor verbetering van de arbeidsomstandigheden.

Onze bond staat verder voor, dat het beleid wordt gericht op het aannemen van het doorsnee-aanbod, door overheid en bedrijfsleven. De nota noemt deze twee maatregelen niet, evenmin als de mogelijkheid tot een verbod op gedwongen ontslag. Van een actief arbeidsmarktbeleid hebben de opstellers van de nota geen kaas gegeten.

De nota onderkent, dat vraag en aanbod op de arbeidsmarkt te veel uiteenlopen. En weer wordt alleen gekeken hoe aan de werkgevers-vraag naar arbeid kan worden voldaan.

Het accent ligt op het bijspringen als iemand een baan aanvaardt die lager betaalt dan zijn vorige (de loonsuppletierегeling). En ook uitbreiding van om-, her- en bijscholing wordt voorgestaan.

Ons bezwaar tegen bijvoorbeeld de Centra voor Vakopleiding Volwassenen (de CVV's) is, dat ze eenzijdig beroepsgericht zijn. Het ontbreekt daar te veel aan algemene vorming. Zo kon het gebeuren, dat werkloze landbouwarbeiders eerst werden omgeschoold voor de bouw en toen het daar slecht ging voor een beroep in de metaalsector.

Ondanks die ervaring spreekt de structuurnota van "voortdurend afstemmen van de inhoud van het onderwijs aan de ontwikkelingen binnen de maatschappelijke functies". Wat dat voor de inhoud van het onderwijs betekent, staat er niet bij. De Contourenota van het Ministerie van Onderwijs zegt er wel iets over. Maar ook daar is te veel sprake van zich richten op de beroepspraktijk. Wij vragen ons af, of het omgekeerde niet beter is. Of er nu echt geen mogelijkheden zijn om de "ontwikkelingen binnen de beroepspraktijk" juist af te stemmen op de inhoud van het onderwijs.

Investeringsrekening

Het al eerder genoemde investeringsfonds, dat de structuurnota voorstelt, lijkt ons een goed begin. Zoals het er nu uitziet is dat fonds het meest geschikt voor een algemene opwekking tot investeren. Sturen van investeringen is er minder bij.

Volgens ons is zo'n algemeen beleid bijna uitsluitend geschikt voor

het midden- en kleinbedrijf.

Als je de groteren algemeen gaat stimuleren, loop je de kans dat zij op de oude voet hun produktievermogen gaan uitbreiden. De overproduktie die dan kan ontstaan zou het rendement weer doen dalen. En hulp bij nieuwe investeringen is nu juist bedoeld om dat rendement te verbeteren.

Het richten van de overheidshulp moet er dus beter uitkomen. De opdracht: uitwerken a.u.b.! geldt ook voor het zoeken naar nieuwe markten, omdat juist dit beleid is gericht op het ontwijken van overproduktie en andere knelpunten.

De oprichting van het fonds mag overigens niet betekenen, dat de overheid afziet van het optreden als ondernemer, daar waar het particuliere bedrijfsleven faalt.

Wij twijfelen er verder aan, of het fonds wel zoveel nieuwe arbeidsplaatsen zal geven. Daarom zou het zich ook moeten richten op het scheppen van werk door middel van arbeidstijdverkorting. Hetzelfde geldt voor investeringen ter verbetering van arbeidsplaatsen: daardoor worden immers vraag en aanbod op de arbeidsmarkt beter op elkaar afgestemd.

Sectoren

Wij wensen nog een ander soort "richting" te geven aan de overheidshulp, anders dan de algemene steun. Volgens ons moet het zwaartepunt van stimulering liggen bij de aparte bedrijfstakken, de sectoren. De nadruk zal de eerstkomende tijd ongetwijfeld komen te liggen op het gezond maken van bedrijfstakken die in moeilijkheden verkeren. In het overleg dat over dergelijke veranderingen (herstructureringen) in bedrijfstakken gevoerd gaat worden, mag het arbeidsmarktbeleid niet worden vergeten. Zo zal het aanstellings- en ontslagbeleid van de betrokken ondernemingen ter discussie moeten staan.

Elk herstructureringsplan moet een onderdeel "arbeidsmarkt" hebben — daar gaan wij bij voorbaat van uit. Het is voor ons onaanvaardbaar als de sociale aspecten van een herstructurering pas op het laatst van het overleg worden bekeken.

Als de bond deelneemt aan gesprekken over hervormingen in bedrijven, samen met de overheid, dan bindt ons dat alleen aan het

eind. Wij aanvaarden medeverantwoordelijkheid voor de inhoud van een eventueel herstructureringsplan, zodra bondsleden en bond daarmee akkoord zijn gegaan.

Maar elk plan moet passen in het structuurbeleid van de overheid. De uiteindelijke verantwoordelijkheid ligt dan ook dáár, evenals de plicht tot verantwoording tegenover het parlement.

En instemming met een plan dat gegrond is op het algemene structuurbeleid, houdt voor ons ook geen oordeel in over dat beleid. Alleen dat we gegeven de mogelijkheden het plan op zichzelf aanvaardbaar vinden.

Ten slotte: de ervaringen die wij opdoen in dit soort overleg zullen maatstaf zijn voor ons meedoen aan verdere gesprekken over en in de bedrijfstakken.

De regering moet nog komen met een nota speciaal over het beleid voor bepaalde landsdelen. Die wachten wij af, voor onze mening te geven.

Ons idee: Een ander soort motor

Volledige en volwaardige werkgelegenheid

Onze ideeën over werkgelegenheid zijn van een andere soort dan die van de regering. De regering wil het stoppen van de economische groei — en de werkloosheid die daardoor ontstond — tegengaan door middel van... economische groei. Het zou kunnen dat dat kan. Maar wij geloven niet meer in smeermiddelen.

Wij willen de ontwikkeling van de werkgelegenheid loskoppelen van die uiterst onzekere, toekomstige groei. En tegelijk zien we kansen voor nieuwe groeimogelijkheden.

Er is al iets van doorgesijpeld in onze kritiek op de nota's van de regering. De zwakke peilers van dat voorgestelde beleid bestaan uit: behoud van oude en scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen.

Dat betekent aan de ene kant verlenging van de levensduur van oude machines en fabrieken. En aan de andere kant uitbreiding met ongetwijfeld nieuwe, betere machines en aangenamer arbeidsplaatsen. En we zien het al voor ons: de "nieuwen" zullen veel produktiever zijn dan de oudjes.

In onze maatschappij wordt produktievermogen dat slecht concurreert, afgestoten. Nou hoort bij dat begrip "afstoten van produktievermogen" ook: verlies van arbeidsplaatsen. En dat willen we nou juist niet.

Maar ook als dat niet gebeurt, blijf je toch zitten met oude, kwalitatief slechte arbeidsplaatsen. En met een bestand aan werkplekken dat toch al niet aansloot op het aanbod van arbeid.

Oude machines en gebouwen, oude werktuigen, moeten geregeld worden vervangen. Daarvoor moet je vervangingsinvesteringen doen. Als je bestaande arbeidsplaatsen ongewijzigd wilt behouden, dan vertraag je het tempo van die vervangingen.

Met als gevolg dat de industrie die van dit soort vervangingen leeft, een aantal jaren in een diep dal zal zitten. Om daarna ineens een explosie van orders te moeten verwerken. Dat lijkt ons voor een gestage werkgelegenheidsverbetering niet gezond.

Het beleid zou daarom moeten uitkomen op een beheerst gemiddelde. Niet stoppen met vervangen, maar vervangen met een ander doel:

- De kwaliteit van de arbeidsplaatsen moet verbeterd. Ze moeten veiliger en gezonder.

- Investeer geld in het aanpassen van de vraag naar arbeid aan het aanbod van werknemers. Dit náást de vergroting van de arbeidsmobiliteit.
- Verhoog de arbeidsproductiviteit. Daarmee blijft de huidige welvaart op peil en gaan de produktiekosten omlaag.
- Stop geld in het schoner produceren. Probeer meer produkten te halen uit minder energie en grondstoffen.
- Zorg dat de hoeveelheid arbeidsplaatsen niet te snel wisselt.

Natuurlijk vergt ook het feit dat je gewoon, zij het anders, dóór blijft vervangen, een vergroting van het produktievermogen. Maar dat is niet erg, als de afzet er is en verzekerd blijft voor langere tijd. Is dat niet het geval, dan zullen we moeten leren dat produktievermogen beter te beheersen.

Ja maar, dat beheersen, die controle was toch vrijwel onmogelijk? Vanwege die ongrijpbare internationale markt?

Een oplossing daarvoor is niet ons eigen aandeel in de overproduktie te vergroten, maar het Nederlandse marktaandeel te handhaven door goedkoper te produceren.

We weten zeker, dat je door dit beleid nóg niet veel meer, of voldoende arbeidsplaatsen schept. Daarom is verdeling van de werkgelegenheid niet te ontlopen.

De verdeling

Als je de werkgelegenheid beter wilt verdelen, moet je meer mensen een "beroep" geven. Het aandeel van de beroepsbevolking wordt dan groter.

Je kan dat doen door de arbeidstijd te verkorten. Maar ook door de verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt te verbeteren. En door arbeidsplaatsen geschikt te maken voor de mensen, in plaats van zoals nu, werknemers ongeschikt te verklaren voor de arbeid.

Het opdelen van de arbeid kan worden betaald uit de stijging van de produktiviteit (die is opgeroepen door het investeringsbeleid). Je zoekt arbeidsvoorwaardenverbetering niet zozeer in loonsverhoging, maar bijvoorbeeld in arbeidstijdverkorting.

Dit beleid betaalt ook nog een keer zichzelf. Want vergroting van het aantal actieven betekent in ons systeem, dat de betaling van

sociale lasten over meer mensen verdeeld wordt, dus lager wordt. Ook al omdat ze voor minder niet-actieven bestemd zijn. Meer mensen dan nu betalen sociale premies — die kunnen daardoor automatisch lager worden. Het geld dat daarmee wordt gewonnen stellen we in wezen ter beschikking van de overheid. Met de opdracht: gebruik het voor maatregelen ter verbetering van de werkgelegenheid. En probeer met ons geld het peil van onze gemeenschapsvoorzieningen in stand te houden.

Wij geloven niet in de opvatting dat verdeling van de werkgelegenheid ten koste zou gaan van de welvaart. Er zijn dan wel nauwe grenzen aan de economische groei, de manieren om produktiviteit te verhogen zijn nog talrijk.

Wat is aantrekkelijker. Veel betalingen verrichten aan werklozen, arbeidsongeschikten en andere gedwongen thuisblijvers? Of op hetzelfde welwaartsniveau een plezieriger verdeling hebben? Wij kiezen voor het laatste. Wij geloven niet dat onze manier van verdeling van het werk hoeft te leiden tot hogere produktiekosten.

Arbeidstijdverkorting

Wat is economische groei eigenlijk? Dat de opbrengst groter wordt terwijl je inspanningen gelijk blijven? Of dat je inspanningen kleiner worden bij eenzelfde opbrengst?

Of anders gezegd: als je elke week 40 uur werkt en je krijgt er ook elke week fl. 100,- bij, dan groei je economisch. En dat doe je ook als je elke week een uur minder werkt bij gelijkblijvend loon.

Het laatste voorbeeld is een typisch geval van produktiviteitsstijging. Maar als je al die produkten niet kwijt kunt, dan heb je daar nog weinig aan. Dan ontstaat werkloosheid: minder mensen maken meer. Werkloosheid is dus eigenlijk gedwongen arbeidstijdverkorting.

We hebben aan de stijging van die werkloosheid afgemeten, dat de economische groei verminderde. Maar als we in staat zouden zijn geweest om dit soort arbeidstijdverkorting vrijwillig in te voeren, was de groei alleen anders geweest. Niet minder.

Dan zouden we een deel van de groei voor meer vrije tijd hebben gebruikt in plaats van voor meer inkomen. En dat meerdere inkomen leveren we nu in om de werkloosheid te betalen. Eigenlijk

zijn we nu dus slechter af.

Natuurlijk is dat wat al te simpel gesteld. In veel bedrijven zou arbeidstijdverkorting niet werk voor meer mensen betekenen. De ondernemers zouden gewoon minder produceren, en nog in hun handen wrijven ook.

De huidige werklozen moeten trouwens maar net passen op de plaatsen die eventueel vrij zouden komen. Ook hier speelt dus de mobiliteit van de werknemer een rol.

We kunnen dus niet zomaar met verkorting van werktijd beginnen, en dan kijken wat er gebeurt.

Wel kan voorzichtig in bedrijfstakken waar toch veranderingen op til zijn, worden geprobeerd of arbeidstijdverkorting niet een deel van de problemen oplost.

Er hoeft dan niet direct sprake te zijn van het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen. Bijvoorbeeld wel van behoud van alle oude, of van voorkoming van gedwongen ontslag. Ook dat versterkt de werkgelegenheid.

De verschillende vormen van arbeidstijdverkorting kunnen worden toegepast in daarvoor geschikte situaties. Voor het ene bedrijf is een eenmalige vervroegde pensionering van werknemers geschikt. Een andere is misschien meer gebaat bij verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd voor altijd.

Een onderneming met vier-ploegendienst kan overstappen naar vijf ploegen. Je kan ook denken aan verlenging van de werkdag tot 12 uur en twee werknemers ieder zes uur per dag laten werken.

Het zoeken naar mogelijkheden om de werktijd te verkorten moet volgens ons beginnen met proefnemingen. We zijn nog niet toe aan invoering in de cao's. Deze proeven zullen wel uitzicht moeten bieden, dat de ervaringen over drie tot vijf jaar een merkbare arbeidstijdverkorting op gang hebben gebracht. Dan is ook de tijd gekomen om ze te bevestigen in de cao's.

Arbeidsplaatsenovereenkomsten

Het wordt een hele doolhof, alle voorgestelde maatregelen om te komen tot volledige en volwaardige werkgelegenheid. Om onze weg daarin te bepalen, stellen wij voor arbeidsplaatsenovereenkomsten af te sluiten. In de eerste plaats met werkgevers, maar zonodig ook met de overheid.

Deze contracten zouden in het algemeen moeten worden gericht op verbetering van de kwaliteit van de werkgelegenheid en op een betere verdeling ervan.

We maken een bescheiden begin met de mogelijke inhoud van zo'n overeenkomst. Allereerste onderwerp wordt gevormd door het aanstellings- en ontslagbeleid, het promotiebeleid en de mogelijkheden voor beroepsopleiding. Niet te ontkomen is ook aan verbetering van de samenwerking tussen het bedrijfsleven, sociale verzekeraars en arbeidsbureaus.

Gedwongen ontslagen mogen eigenlijk niet. Ons doel moet dus zijn het zo veel mogelijk handhaven van het dienstverband. Ook zou het tempo van een eventuele herstructurering afhankelijk moeten zijn van de herplaatsing van werknemers. Die herplaatsing zelf is weer een ander onderwerp.

De overeenkomst moet ook gaan over verbetering van de arbeidsplaatsen zelf: het voorkomen van allerlei overlast, verscherping van de veiligheids- en gezondheidsvoorschriften, betere voorlichting.

Ook een mogelijke arbeidstijdverkorting moet een plaats hebben. De beste start voor dit soort overeenkomsten lijkt weer bij die bedrijven of bedrijfstakken te doen, waar toch al moeilijkheden zijn of in het verschiet liggen.

Naar de aard van het beestje zullen de arbeidsplaatsenovereenkomsten waarschijnlijk langer gaan lopen dan de collectieve arbeidsovereenkomsten. Wel zullen de cao's een plaats moeten inruimen voor de financiering van zo'n overeenkomst.

De afspraken in een arbeidsplaatsenovereenkomst beïnvloeden de investeringen en de werkgelegenheid. Daarom vinden wij, dat de overheid alleen hulp aan een bedrijf zou mogen geven als er zo'n overeenkomst is. De structuurnota van de regering spreekt vaak over de noodzaak om de beslissingen over de economie uit de handen van enkelingen te halen. De Industriebond NVV vindt dat het overleg over arbeidsplaatsenovereenkomsten een belangrijke rol kan spelen in dat proces.

